

MINISTRIA E ARSIMIT DHE E SHKENCËS

BYROJA E ZHVILIMIT TË ARSIMIT

Programi mësimor

Shkrim – leximi financiar

Për klasën IV, V ose VI

Shkup, 2021

SHKRIM – LEXIMI FINANCIAR

LIDHSHMËRIA ME STANDARDET KOMBËTARE

Programi mësimor përfshin kompetenca relevante nga fusha **VII. TEKNIKA, TEKNOLOGJIA DHE SIPËRMARRËSIA.**

Programi mësimor përfshin kompetencat përkatëse nga fusha **VII. INXHINIERIA, TEKNOLOGJIA DHE SIPËRMARRËSIA.**

Nxënësi di dhe/ose është në gjendje të:

VII-A.12	të shpjegojë termat kursime dhe huamarrje dhe të bëjnë dallimin midis kursimeve afatshkurtra dhe afatgjata;
VII-A.13	të planifikojë në mënyrë racionale dhe ekonomike ndarjen dhe/ose shpenzimin e parave në dispozicion të tyre.

Nxënësi/nxënësja kupton dhe pranon se:

VII-B.5	Burimet nuk janë të pakufizuara dhe ato duhet të përdoren me përgjegjësi.
---------	---

Programi mësimor përfshin kompetencat përkatëse nga fushat e mëposhtme të Standardeve Kombëtare: **(III) MATEMATIKA DHE SHKENCAT NATYRORE, (IV) SHKRIM – LEXIMI DIGJITAL dhe (V) ZHVILLIMI PERSONAL DHE SOCIAL.**

Nxënësi/nxënësja di dhe/ose është në gjendje të:

III-A.6	të nxjerrë përfundime kur dy madhësi janë drejtpërdrejt proporcionale dhe të përdorë proporcionalitetin për zgjidhjen e problemeve, si për shembull, kalimi nga një valutë në një tjetër;
III-A.25	të vendosë si t'i kontrollojë rezultatet dhe të mendojë nëse përgjigjja është e arsyeshme në kontekstin e problemit;
III-A.26	të vlerësojë efikasitetin e qasjeve të ndryshme për zgjidhjen e problemit dhe të përmirësojë mënyrën e zgjidhjes;
III-A.27	të përdorë aplikacione matematikore për të zgjidhur situata të ndryshme problemore dhe për të kontrolluar njohuritë;
III-A.51	të shpjegojë ndërveprimin midis njeriut dhe mjedisit jetësor dhe të identifikojë ndikimet pozitive dhe negative të njeriut mbi mjedisin;
III-A.53	të analizojë marrëdhëniet midis sistemeve ekologjike, sociale dhe ekonomike nga niveli lokal deri te ai global;
IV-A.4	në bashkëpunim me të tjerët të analizojë një problem, të zhvillojë një ide dhe plan për hulumtimin dhe zgjidhjen e tij dhe të planifikojë se kur dhe për çfarë do të përdorë TIK (teknologji informative dhe komunikimi);
IV-A.5	të përcaktojë se çfarë informacioni i nevojitet, të gjejë, të zgjedhë dhe të shkarkojë të dhëna, informacione dhe përmbajtje digjitale;

	dhe ta vlerësojë relevanten e tyre sa i përket nevojave konkrete dhe besueshmërisë së zgjidhjes;
V-A.4	të vlerësojë aftësitë dhe arritjet e veta (duke përfshirë pikat e forta dhe të dobëta) dhe, bazuar në këtë, të përcaktojë përparësitë që do t'i mundësojnë atij/asaj të zhvillohet dhe të përparojë;
V-A.8	të organizojë kohën e vet në një mënyrë që do t'i mundësojë atij/asaj të arrijë në mënyrë efikase dhe efektive qëllimet e vendosura dhe të plotësojë nevojat e veta;
V-A.9	të parashikojë pasojat e veprimeve të veta dhe të veprimeve të të tjerëve për veten dhe për të tjerët;
V-A.10	të zbatojë parimet etike kur vlerëson të drejtën dhe të gabuarën në veprimet e veta dhe të të tjerëve dhe të manifestojë tipare të virtytshme të karakterit (siç janë: ndershmëria, drejtësia, respekti, durimi, kujdesi, mirësjellja, mirënjohja, vendosmëria, guximi dhe vetëdisiplina);
V-A.11	të veprojë në mënyrë të pavarur, me vetëdije të plotë se kujt, kur dhe si të kërkojë ndihmë;
V-A.15	të bashkëpunojë me të tjerët në arritjen e qëllimeve të përbashkëta, duke ndarë pikëpamjet dhe nevojat e veta me të tjerët dhe duke marrë parasysh pikëpamjet dhe nevojat e të tjerëve;
V-A.18	të hetojë, duke bërë pyetje përkatëse për të zbuluar problemet, për të analizuar dhe vlerësuar informacionin dhe propozimet, dhe për të testuar supozimet.

Nxënësi/nxënësja kupton dhe pranon se:

III-B.2	Njohuritë matematikore zbatohen në shumë fusha të jetës së përditshme;
III-B.3	Njohuritë matematikore janë të nevojshme për përvetësimin e njohurive nga lëndë dhe disiplina të tjera shkencore;
III-B.6	Burimet natyrore të Tokës janë të kufizuara dhe përdorimi i tyre i papërgjegjshëm ka pasoja për cilësinë e jetës;
IV-B.1	Njohuritë digjitale janë të nevojshme për jetën e përditshme - lehtësojnë të nxënit, jetën dhe punën, kontribuojnë në zgjerimin e komunikimit, kreativitetit dhe inovacionit, ofrojnë mundësi të ndryshme për argëtim;
V-B.4	Çdo veprim i ndërmarrë ka pasoja për të dhe/ose mjedisin e tij/saj;
V-B.6	Suksesi në jetë varet kryesisht nga qëllimet që ai/ajo i vendos vetes, dhe efikasiteti dhe efektiviteti në arritjen e qëllimeve të vendosura varet kryesisht nga mënyra se si ai/ajo planifikon aktivitetet e tij/saj dhe organizon kohën e tij/saj.

REZULTET E MËSIMIT

Tema 1: *KURSIMI, SHPENZIMI, INVESTIMI DHE DHURIME*

Njohuritë/shkathtësitë

- Kupton vlerën e parasë dhe të kursimit dhe bën dallimin midis kursimit dhe shpenzimit.
- Mund të identifikojë/njohë mënyra të ndryshme të kursimit.
- Kupton rëndësinë e përmbushjes së nevojave përpara përmbushjes së dëshirave.
- Di që ka mënyra të ndryshme për të kursyer para.
- Bën dallimin midis kartëmonedhave dhe mund të mbledhë vlerën e kartëmonedhave të ndryshme.
- Di si të dallojë kursimin nga investimi dhe shpenzimin nga dhurimi.
- Di si të vendosë përparësi.
- Kupton qëllimin dhe funksionin e parasë.
- Di mënyra të ndryshme të përdorimit të ujit dhe energjisë elektrike.
- Di si të nxjerrë në pah përdorimin joracional të ujit dhe energjisë elektrike.

Qëndrimet/vlerat

- Pranon rëndësinë e përmbushjes së nevojave përpara përmbushjes së dëshirave.
- Është i gatshëm të ndërmarrë veprime financiare që do të çojnë në përmbushjen e nevojave/dëshirave.
- Kupton se çfarë është shpenzimi i vetëdijshëm dhe i përgjegjshëm.
- Zhvillon një qëndrim pozitiv ndaj kursimit.
- Respekton pronën e të tjerëve.
- Zhvillon vetëdijen për rëndësinë e përmbushjes së nevojave të të gjithë njerëzve, jo vetëm të vetave.
- Kupton rëndësinë e ndarjes së burimeve me të tjerët.

- Kupton që uji i pijshëm dhe burimet e tjera natyrore nuk janë një burim i pashtershëm.

Përmbajtja (konceptet) dhe numri i orëve	Shembuj aktivitete
• Kursimi dhe shpenzimi (paratë, kursimi, shpenzimet, prioritetet) 4 orë	• Çdo nxënës shkruan në një letër vazhdimin e fjalisë: "Nëse do të kisha para do të blija...". Nxënësit ndahen në grupe dhe secili grup zgjedh një nga fjalitë individuale me të cilën pajtohen të gjithë anëtarët e grupit. Pas prezantimit të fjalive "grupore", zhvillohet diskutim nëse kanë vendosur të shpenzojnë paratë për diçka që nuk e kanë, por që u nevojitet, apo për diçka që nuk është e domosdoshme dhe pse janë pajtuar për këtë vendim. Së bashku nxirret një përfundim për mënyrat dhe nevojat e ndryshme për shpenzimin e parave. Secilit grup i jepet një ilustrim me tre kartëmonedha me vlera të ndryshme (p.sh.: 50 denarë + 100 denarë + 500 denarë), me detyrën të vendosin si t'i shpenzojnë për të blerë disa ose të gjitha gjërat që më parë i kanë dëshiruar si grup. Pasi të prezantojnë vendimin e tyre, zhvillohet diskutim për kufizimin e parave në dispozicion për shpenzim. • Nxënësit, të ndarë në grupe, marrin secili nga një situatë prej katër të mundshme ku përshkruhen mënyra të ndryshme të kursimit. (p.sh.: Familja jote ka në dispozicion 2 000 denarë. Duhet të paguhet fatura e energjisë elektrike në vlerë prej 1 000 denarësh përndryshe do t'ju ndërpritet rryma. Motra jote feston gjysmëmaturën dhe i nevojiten 200 denarë për festën. Babai yt është zdrukthtar dhe është i vetmi që punon në familje. Kohët e fundit i është prishur makina me të cilën punon dhe riparimi kushton 1 000 denarë. Ti ke kursyer për muaj të tërë për një telefon të ri dhe të duhen edhe 200 denarë për ta blerë. Vëllai yt sapo ka dalë nga spitali dhe i duhen fruta dhe perime të freskëta për të forcuar imunitetin. Në treg ka: banane për 60 denarë për kg, mollë për 40 denarë, dardha për 120 denarë, kivi për 100 denarë, brokoli për 100 denarë, lakër për 30 denarë, domate për 70 denarë dhe specat për 80 denarë.) Detyra e nxënësve është të mendojnë si të kursejnë sa më shumë para ose, nëse nuk është e mundur të kursejnë, si t'i shpenzojnë në mënyrën më të përshtatshme. Gjatë prezantimit të detyrës, nxënësit tregojnë për dilemat që kanë pasur gjatë vendimmarrjes dhe pse kanë vendosur ashtu. Pas prezantimeve zhvillohet diskutim mbi pyetjet: • Në çfarë mënyrash mund të kursejmë? • A duhet gjithmonë të blejmë gjëra të reja (si rroba, pajisje, etj.) apo mund të përdorim ato që kemi tashmë? • Pse është e rëndësishme të përpiqemi të kursejmë gjithmonë një shumë të caktuar parash, edhe kur bëhet fjalë për shuma shumë të vogla? • Nxënësit luajnë një kuiz. Mësimdhënësi bën pyetje që lidhen me kursimin dhe shpenzimin. Pas çdo përgjigjeje zhvillohet diskutim pse është dhënë ajo përgjigje. Shembuj pyetjesh për kuizin: 1. Trupi i njeriut përmban 70% ujë. 2. Këto janë gjërat që mund të bëni për të fituar para shtesë: riciklim, shpërndarje gazetash, kositje bari për fqinjët – të gjitha këto. 3. ... (Lista e pyetjeve mund të vazhdojë sipas nevojës.)

	Fëmija duhet t'i mbledhë lodrat e veta pasi të përfundojë me lojën, të rregullojë shtratin e tij, të lajë dhëmbët – të gjitha këto. Në fund zhvillohet një diskutim mbi këto pyetje: • Pse punojnë njerëzit? • Në çfarë mënyrash fëmijët mund t'i ndihmojnë prindërit? • A duhet gjithmonë të paguhemi për atë që e bëjmë? • A duhet të paguhemi nëse i ndihmojmë familjes apo shokëve dhe pse?
• "Kursimi i burimeve natyrore (kursimi i ujit/qymyrit/naftës, burime të rinovueshme, burime të pashterueshme) – 4 orë"	• Nxënësit rreshtohen në dy rreshta paralele, të kthyer përballë njëri-tjetrit, duke formuar shtratin e një përroi. Nga njëri skaj, një fëmijë fillon të lëvizë përmes shtratit, fillimisht ngadalë, pastaj gjithnjë më shpejt, duke simuluar rrjedhën e përroit. Kur arrin në fund, ndalet në rresht, dhe një fëmijë tjetër nga ana tjetër e bën të njëjtën gjë. Kjo përsëritet derisa të gjithë fëmijët të kalojnë nëpër shtratin e përroit. Në fund zhvillohet një diskutim mbi këto pyetje: • A mund të imagjinoni një situatë kur nuk do të ketë ujë? • A ju ka ndodhur ndonjëherë të mos keni ujë në shtëpi? • Pse në disa vende ka mungesë uji të pijshëm? • Megjithatë ka kaq shumë dete dhe oqeanë, pse ndodh që mungon uji i pijshëm? • Nxënësit marrin një fletë me dhjetëra pyetje ("Testi për ujin") dhe për secilën pyetje duhet të përgjigjen me E SAKTË ose E PASAKTË. Shembuj pyetjesh: Trupi i njeriut mund të qëndrojë rreth një javë pa ujë. Makina për larjen e rrobave gjatë një larjeje shpenzon rreth 100 litra ujë. Në fund lexohen përgjigjet dhe zhvillohet diskutim për të gjitha pyetjet. • Nxënësit marrin një tekst me një tregim me titull "Një mëngjes i pakëndshëm" (parafrazim: në një fshat thahet burimi i vetëm i ujit. Zgjidhja e vetme është që banorët të shpërngulen nga ai vend. Vendi i ri i ofruar për jetesë është i përshtatshëm për banim, por burimi i vetëm i ujit në atë vend jep sasi shumë të kufizuara uji. Çfarë mund të bëhet?). Pastaj nxënësit, të ndarë në grupe, duhet të imagjinojnë se janë banorët e fshatit që duhet të marrin vendim nëse do të shpërngulen diku tjetër. Vendimin duhet ta marrin pasi të kenë gjetur dhe propozuar mënyra se si mund të kursehet uji në mënyrë që fshati të jetojë me sasinë e kufizuar që është në dispozicion. Në fund grupet e paraqesin punën e tyre dhe zhvillohet diskutim me këto pyetje: • Cili ishte problemi kryesor në tregim? • A mund të kujtoni cilat pasuri të tjera natyrore mund të zhduken? • Si do të dukej bota pa qymyr/naftë? • Çfarë mund të bëhet për të zgjidhur afatin e përdorimit të burimeve jo të rinovueshme të energjisë? • Cilat janë burimet e rinovueshme të energjisë?
• Kursimi i energjisë elektrike 2 orë	• Nxënësit marrin kartela/fotografi me pajisje të ndryshme elektrike. Ata duhet t'i renditin sipas asaj se cila pajisje harxhon më pak dhe cila harxhon më shumë energji elektrike. Shënohet përafërsisht sa harxhon secila prej pajisjeve, pastaj çdo kWh shumëzohet me çmimin e energjisë elektrike, për shembull, 5 denarë për kWh. Në fund zhvillohet një diskutim për mënyrat e kursimit, përkatësisht për atë se çfarë mund të bëhet që pajisjet të harxhojnë më pak energji elektrike.

	Nxënësit duhet të kryejnë një anketë në shkollën e tyre për të hetuar se sa efikase është shkolla nga ana e energjisë ose çfarë mund të bëhet për të kursyer më shumë ujë/energji elektrike. Ata diskutojnë së bashku se cilat fusha të shkollës mendojnë se duhet të hetohen. Një listë me pyetje kërkimore hartohet së bashku. Pas marrjes së lejes së duhur nga shkolla, ndahen përgjegjësitë (për shembull: hartimi i anketës, pyetjet, përgjigjet, rezultatet, prezantimi i gjetjeve). Më pas diskutohen gjetjet, përgatiten rekomandimet dhe shqyrtohen mënyrat e mundshme se si ato mund të paraqiten dhe merren në konsideratë rekomandimet/sugjerimet e tyre.
Shpenzimet dhe Investimet (shpenzimet, dhurimet, investimi) 2 orë	Nxënësit marrin një fletë me kategoritë e mëposhtme: për çfarë dua të kursej; për çfarë dua të blej; për cilën organizatë bamirësie dua të dhuroj; ku dhe si do të doja të investoja. Ata duhet të imagjinojnë një situatë ku kanë marrë 1,000 denarë si dhuratë për ditëlindje dhe duhet të vendosin se çfarë do të bënin me to. Në fund, paraqiten përgjigjet dhe mësuesi i grupon përgjigjet në kategoritë përkatëse (kursim, shpenzim, dhurim, investim).
Tema 2: BANKAT DHE SHËRBIMET E TYRE	
Njohuritë/shkathtësitë	
- Mund të dallojë midis shërbimeve të ndryshme bankare dhe llojeve të ndryshme të bankave. - Mund të dallojë midis monedhës vendase dhe monedhave të huaja. - Di se ku mund të blihen monedha të huaja. - Ka njohuri rreth përdorimit të shërbimeve bankare.	
Qëndrimet/vlerat	
- Zhvillon ndërgjegjësimin për ekzistencën e bankave dhe shërbimeve të ndryshme bankare. - Zhvillon ndërgjegjësimin për ekzistencën e monedhave të ndryshme.	
Përmbajtjet (dhe nocionet) dhe numri i orëve	Shembuj të aktiviteteve
Bankat dhe shërbimet e tyre (para, depozita, kursime, kredi, pagesa, tërheqje, interesa) 6 orë	- Bankat dhe shërbimet e tyre (para, depozitë, kursime, kredi, pagesë, tërheqje, interes) 6 orë - Nxënësit përgjigjen në pyetjen: Çfarë merrni më shpesh si dhuratë për festa (Pashkë, Bajram, Vit të Ri, etj.) ose për ditëlindje? Pasi shumica e nxënësve të kenë emëruar një dhuratë që u ka lënë më shumë përshtypje, fjala BANKË shkruhet në tabelë (ose në një fletë të madhe letre). Pastaj nxënësit pyeten se çfarë mendojnë, d.m.th. me çfarë shoqërohet kjo fjalë (fjalë, emra bankash, simbole, monedha, shërbime...). Të gjitha komentet shkruhen. Në fund, fillon një diskutim duke bërë pyetjet: Nga të gjitha dhuratat e theksuara, cilat mund të mbahen në bankë? Pse i mbajmë paratë në bankë? Pse përdoren bankat? A mund të përmendni disa banka? A njihni ndonjë që punon në bankë? A njihni ndonjë që kursen në bankë? Ku do t'i mbanit paratë tuaja? Pse? A keni dëgjuar për depozita/kredi/depozita/tërheqje? Për më tepër, ky aktivitet mund të vazhdohet duke vizatuar një tabelë me kategoritë e mëposhtme: Çfarë dimë për bankat? Çfarë duam të dimë? Së fundmi, pas diskutimit, nxënësit pyesin

veten: Çfarë kemi mësuar?

- Nxënësit pyesin veten pse na duhen paratë. Pastaj zhvillohet një diskutim duke bërë pyetjet e mëposhtme: A ka çdo mall ose shërbim një çmim? Nëse duam të blejmë diçka në vendin tonë, atëherë cilën monedhë përdorim? Cila kartëmonedhë është më interesante për ju, domethënë, cila ju pëlqen më shumë dhe pse? Pastaj mësuesi u tregon nxënësve një kartëmonedhë denari dhe tregon karakteristikat e saj. Vihet re se shumica e kartëmonedhave kanë karakteristika që tregojnë vendin në të cilin janë shtypur, kanë një vlerë, kanë karakteristika të caktuara sigurie për të parandaluar njerëzit t'i falsifikojnë ato (siç janë: një hologram, një shirit metalik, një filigran dhe/ose një numër serial). Pastaj nxënësve u kërkohet të dizajnojnë paratë e tyre, domethënë, të bëjnë kartëmonedhat e tyre. Pasi të gjithë të paraqesin kartëmonedhat e tyre, zhvillohet një diskutim rreth asaj se kush është personi ose karakteristika në kartëmonedhën e tyre, sa vlen, sa e sigurt është? Kush i shtyp denarët në vendin tonë?
- Një person i punësuar në bankë ftohet në orën e mësimit. Nxënësit bëjnë pyetje që i interesojnë në lidhje me punën e bankave. Së bashku diskutojnë termat: depozita, kursime, kredi, pagesa, shpenzime, interes. Përveç kësaj, në bashkëpunim me Njësinë e Edukimit Financiar në BNBRSM, mund të organizohet një vizitë në BPRMV. (Aktiviteti mund të kryhet edhe si detyrë projekti: nxënësit e ndarë në grupe për të hulumtuar termat: depozita, kursime, kredi, pagesa, shpenzime, interes. Çdo grup paraqet kuptimin e termit "të tyre".)

• Këmbim valutor (monedha kombëtare/vendase: denarë; valuta të huaja: dollar, euro, funta; këmbim valutor; kurs këmbimi; banka komerciale; zyra këmbimi valutor; Banka Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut)	• Nxënësit japin shembuj nëse kanë shkëmbyer ndonjëherë diçka me dikë (për shembull: A keni ndërruar banane nga dreka me ushqimin e dikujt tjetër? A keni ndërruar një lodër me një lodër tjetër tuajën/të shokut/shoqes suaj). Pastaj diskutoni: Pse ndodh shkëmbimi? Si shkonin njerëzit bashkë para se të shfaqeshin paratë? A e dinit se shkëmbimi është metoda më e vjetër e blerjes dhe shitjes? A e dinit se, në fakt, ka pasur një kohë kur nuk kishte fare para? • Nxënësve u jepen karta me simbole të ndryshme të monedhave të ndryshme dhe ata duhet të përpiqen t'i njohin simbolet. Nxënësit përpiqen të emërtojnë monedhat dhe/ose të emërtojnë monedhat me të cilat janë të njohur ose kanë përdorur në të kaluarën. Së fundmi, ka një diskutim rreth vendeve që përdorin monedhat përkatëse dhe pse ka monedha të ndryshme. • Nxënësit duhet të sjellin diçka nga shtëpia që kanë (rroba, një lodër, një libër...) që, ndoshta,
---	--

6 orë

Ata nuk do ta përdorin më, por të tjerët mund ta përdorin ende. Pastaj nxënësit përpqen të shkëmbejnë objektet e tyre. Procesi mbikëqyret nga mësmdhënësja dhe në fund zhvillohet një diskutim duke bërë pyetjet e mëposhtme: Si shkoj shkëmbimi? A ishin disa objekte më të lehta/më të vështira për t'u shkëmbyer se të tjerat? Pse? A mund ta imagjinoni të shkoni në një dyqan me objektin tuaj dhe ta shkëmbeni atë me diçka, për shembull, çokollatë? Si do të ishte më e lehtë?

- Nxënësit analizojnë vizualisht disa monedha të ndryshme (për shembull: dollar, euro, dinar, lek, leva, lira...).

Përmes diskutimit, arrihet në përfundimin se monedha e një vendi (grupi vendesh) pasqyron disa karakteristika të vendit nga vjen. Mund të përmbajë imazhe të njerëzve të famshëm ose mund të pasqyrojë diçka nga historia ose kultura e atij vendi. Pastaj mësuesi/ja u tregon nxënësve shembuj të monedhës sonë - denarit. Nxënësit përpqen të identifikojnë karakteristikat e kartëmonedhave ose monedhave denarë. A keni parë ndonjë nga këto imazhe diku tjetër? Çfarë mendoni për pikat e referimit të paraqitura në kartëmonedhë ose monedhë? Çfarë thotë ajo për vendin tonë?

- Nxënësit ulen në një rreth dhe mësmdhënësi i pyet nëse dhe ku kanë udhëtuar gjatë pushimeve të tyre.

Nëse dikush ka udhëtuar jashtë vendit (për shembull: në vendet fqinje, Shqipëri, Greqi...), ai i pyet se çfarë valute paguanin prindërit e tij atje? Pastaj nxënësit duhet të imagjinojnë se do të udhëtojnë në një seminar diku në Gjermani/Britani të Madhe/SHBA/Rusi..., dhe mësmdhënësi i pyet se çfarë valute do t'u duhet për ato vende. Pas përgjigjeve të marra, bëhet pyetja: Si mund të marrin valutë të huaj në vendin tonë? Ku mund të shkëmbejnë denarë me valutë të huaj? A keni dëgjuar ndonjëherë për fjalën "zyrë këmbimi valutor"? Cili është funksioni i një zyre këmbimi valutor?

- Fjala BANKË shkruhet në një vend të dukshëm. Nxënësit mendojnë se me çfarë shoqërohet kjo fjalë (stuhi idesh). Ndërsa nxënësit mendojnë, mësmdhënësi vizaton tre rrathë - një rreth më të vogël, një të mesëm dhe një më të madh (njëri brenda tjetrit), dhe pastaj shkruan komentet e nxënësve për secilin prej tyre në këtë renditje: 1) në rrethin qendror, shkruhen emrat e bankave më të mëdha; 2) në rrethin e mesëm, shkruhen shërbimet bazë që ofrojnë bankat; 3) në rrethin e jashtëm, shkruhen gjërat e tjera që nxënësit mund të thonë gjatë këtij aktiviteti. Nëse dikush përmend Bankën Kombëtare të Republikës së Maqedonisë së Veriut, mësmdhënësi vëren se kjo bankë është e ndryshme nga bankat e tjera dhe i pyet nxënësit nëse ndoshta ndonjëri prej tyre e di se cili është ndryshimi? A mund të kurseni para në këtë bankë? A mund të blini valuta të huaja?

Në fund, zhvillohet një diskutim duke bërë pyetjet e mëposhtme: A keni qenë ndonjëherë në një bankë me një të rritur? Në cilën? Çfarë keni bërë atje? Çfarë shërbimesh ofrojnë bankat? A mund të përmendni disa? Çfarë dini për valutat e huaja? A e dini sa denarë duhet të shkëmbeni për një euro/dollar/paund? A e dini se çfarë është kursi i këmbimit? Ku mund të marrim informacion në lidhje me raportin e

	denarit me valuta të huaja? Cili është ndryshimi midis BPRMV - së dhe bankave të tjera?
Tema 3: VLERA E PARAVE	
Njohuri/aftësi	
• Kupton vlerën e parasë. • Kupton qëllimin dhe funksionin e parasë. • Di si të vendosë përparësi.	
Qëndrimet/vlerat	
• Ka edhe qëndrim kritik për paratë. • Shpreh mendimet e tij/saj në lidhje me funksionin dhe qëllimin e parasë.	
Përmbajtja (afatet) dhe numri i orëve	Shembuj të aktiviteteve
• Vlerta e parave (paraja, vlera, qëllimi i parasë, funksioni i parasë) 3 orë	• Nxënësit marrin fletë me vizatime bardh e zi me situata të ndryshme që tregojnë fëmijë duke luajtur ose duke bërë diçka. Ata duhet t'i ngjyrosin vizatimet me punën që mund të bëjnë për të fituar para. Pasi të gjithë të kenë mbaruar, secili paraqet vizatimin e tij dhe thotë mënyra se si mund të fitojnë para. • Fjala PARA shkruhet në tabelë ose në një fletë të madhe. Nxënësit duhet të mendojnë për mënyrat se si mund të fitojmë para në jetën tonë. Përgjigjet janë shkruar me një ngjyrë. Pastaj nxënësit duhet të mendojnë për mënyrat se si mund të përdoren paratë (duke kursyer, shpenzuar, investuar, dhuruar). Përgjigjet janë shkruar me një ngjyrë tjetër. Për më tepër, nxënësit duhet të thonë se cilat ndjenja mbizotërojnë kur kursejnë, shpenzojnë, investojnë, dhurojnë. Përgjigjet janë shkruar me një ngjyrë tjetër. Në fund, zhvillohet një diskutim rreth mënyrave të ndryshme të fitimit, përdorimit të parave, por edhe ndjenjave që shfaqen dhe që duhet të menaxhojmë kur përdorim paratë. • Nxënësit ndahen në grupe dhe secili grup merr një fletë letre të titulluar "Paratë" në të cilën kanë shkruar disa pohime rreth parave. Shembuj pohimesh: Paratë më bëjnë të lumtur. Paratë më lejojnë të jem i pavarur. Mund ta ndihmoj familjen time kur kam para. Nxënësit duhet t'i rendisin pohimet nga 1 deri në 8, sipas rëndësisë që ka për ta ajo që është shkruar në fletë (ku 1 është më e rëndësishmja dhe 8 më pak e rëndësishmja). Në fund, mësimmshënësi fillon një diskutim duke bërë pyetjet e mëposhtme: Pse i renditët në atë mënyrë? Cili është qëllimi kryesor i pohimeve? Cili është qëllimi më pak i rëndësishëm i pohimeve?

	para? Pse? Klasa është e ndarë përgjysmë, sipas një vije imagjinare. Në njërën anë vendoset një fletë letre mbi të cilën shkruhet: "Pajtohem" dhe në anën tjetër: "Nuk pajtohem". Në mes vendoset një fletë letre mbi të cilën shkruhet: "Nuk jam i sigurt". Lexohen deklarata të caktuara, dhe nxënësit duhet të shprehin dakordësinë ose mospajtimin e tyre duke kaluar te fletët me deklaratat e mësipërme. Nuk ka përgjigje të saktë ose të gabuar. Lexohen deklaratat, për shembull: Paraja sjell lumturi. Nuk ka rëndësi sa fiton, ajo që ka rëndësi është sa i ndihmon të tjerët... Pas çdo deklarate, u jepet pak kohë nxënësve të shprehen. Së fundmi, pas çdo deklarate, diskutohet pse dikush pajtohet/nuk pajtohet dhe jepet mundësia, pasi të dëgjohen përgjigjet, që dikush të ndryshojë qëndrimin e tij.
Përparësitë e shpenzimit të parave (shpenzimet, renditja, përparësitë) 1 orë	Nxënësit marrin karta me situata. Ata, të ndarë në grupe, duhet të vendosin se si do të vepronin në situatën e dhënë. Për shembull: Ju fituat 300 denarë nga shitja e librave. Jeni shumë të uritur dhe të etur. Shkoni në dyqan. Në dyqan zbuloni se një vakt perimesh me oriz dhe patate kushton 200 denarë. Megjithatë, mund të blini patate të skuqura me të njëjtën sasi si vakti me perime për vetëm 60 denarë. Mund të blini edhe ëmbëlsirat tuaja të preferuara për 30 denarë, si një kënaqësi për veten tuaj. Uji kushton 30 denarë, ndërsa soda juaj e preferuar kushton 50 denarë. Ka një lodër që e keni dëshiruar prej kohësh dhe kushton 100 denarë. Vëllai juaj ka nevojë për qumësht që mund ta blini për 70 denarë. Por gjithashtu duhet të kurseni para për të zëvendësuar këpucët tuaja të konsumuara. Këpucët e reja do t'ju kushtojnë 1,500 denarë. Në fund, paraqiten përgjigjet, d.m.th. si do të vepronit dhe pse. Pyetjet janë: A do të kishte vepruar dikush tjetër ndryshe? Si e dimë se çfarë është e rëndësishme/më e rëndësishme/më e rëndësishmja në një situatë të caktuar?
Tama 4: BUXHETI	
Njohuri /shkathtësi	
- I aftë të bëjë buxhet dhe të planifikojë për të arritur qëllimet e ardhshme. - Mund të planifikojë financat personale.	
Qëndrimet/vlera	
- Beson se duhet të planifikojë se si t'i arrijë qëllimet e tij. - Kupton se çfarë është shpenzimi i vetëdijshëm dhe i mençur.	
Përmbajtja (afatet) dhe numri i orëve	Shembuj të aktiviteteve
Planifikimi dhe buxhetimi	Nxënësit u përgjigjen pyetjeve nëse mbajnë shënime se si i shpenzojnë paratë e tyre, nëse ndonjë nga

(planifikimi, të ardhurat, shpenzimet, buxheti) 3 orë	ata mbajnë një ditar ose kanë një lloj llogarie kursimi. Pastaj, nxënësve u jepet një detyrë që duhet ta punojnë për një muaj. Në një fletore të vogël ose diçka të ngjashme, secili duhet të krijojë llogarinë e vet të kursimeve, në të cilën do të listojë të gjitha të ardhurat që mund të fitojë/merrë, ndërsa në anën tjetër shënon të gjitha gjërat për të cilat duhet të shpenzojë. Pastaj duhet të ketë një seksion për shpenzimet për raste të veçanta, për shembull: dhuratat e ditëlindjes, festat dhe së fundmi një seksion për kursimet. Çdo nxënës mban ditarin e vet individualisht. Mësuesi/ja monitoron plotësimin e ditarit një herë në javë dhe jep udhëzime se si të plotësohet ditari. - Nxënësit, të ndarë në grupe, marrin një pako me karta që përmbajnë: shumën totale të parave që mund të shpenzojnë për të organizuar një ngjarje; llojin e ngjarjes që duhet të organizojnë; numrin e personave që pritet të marrin pjesë në ngjarje. Për shembull: paketa 1: 3,000 denarë, festë fundviti, 25 persona; paketa 2: 2,000 denarë, festë ditëlindjeje, 30 persona; Paketa 3: 1 000 denarë, mbjellja e një peme për Ditën e Pemëve, 40 persona; paketa 4: 500 denarë, fushatë kundër diskriminimit, 50 persona. Çdo grup do të duhet të bëjë një buxhet dhe të planifikojë eventin. Nxënësit duhet të mendojnë për hapat që duhet të ndërmarrin dhe gjërat që do t'u nevojiten. Nëse buxheti nuk është i mjaftueshëm, ata duhet të mendojnë se ku ose si mund të gjejnë para ose materiale shtesë për të realizuar eventin. Së fundmi, secili grup prezanton eventin e tyre dhe planin e zbatimit të tij. - Nxënësit luajnë një kuiz. Mësuesi/ja bën pyetje që lidhen me temën dhe diskuton secilën nga përgjigjet e dhëna. Shembull i pyetjeve të kuizit: Rrethoni E VËRTETË ose E GABUAR: 1) Blerësit e mençur gjejnë kohë për të krahasuar dy ose tre alternativa para se të shpenzojnë para. 2) Nevojat e mia duhet të kenë përparësi mbi dëshirat e mia kur blejnë.
Të Ardhurat dhe Shpenzimet (të ardhurat, shpenzimet) 1 orë	Termat e mëposhtëm shkruhen në tabelë ose në një fletë të bardhë: 1) të ardhura - para që hyjnë; 2) shpenzime - para që dalin, domethënë para që shpenzohen për diçka. Nxënësit duhet të mendojnë për të gjitha mënyrat e mundshme të të ardhurave dhe pastaj t'i shkruajnë ato. E njëjta gjë bëhet edhe për shpenzimet. Në fund, zhvillohet një diskutim duke bërë pyetjet e mëposhtme: Për cilin nga termat keni pasur më shumë përgjigje? A është e mundur që të ardhurat të mbulojnë gjithmonë të gjitha shpenzimet? Çfarë duhet bërë në një rast të tillë?
Tema 5: SIPËRMARRËSIA	
<i>Njohuritë/shkathtësitë</i>	
- Kupton rëndësinë e sipërmarrjes për ekonominë. - E di ndryshimin midis çmimit të kostos dhe çmimit të shitjes dhe e di se çfarë është fitimi.	
<i>Qëndrime/vlera</i>	

- Kupton pse njerëzit punojnë për të fituar para.
- Mbështet zhvillimin e sipërmarrjes në komunitet.

<i>Përmbajtja (dhe konceptet) dhe numri i orëve</i>	<i>Shembuj aktivitete</i>
• Roli i sipërmarrësve (biznes, sipërmarrës) 3 orë	• Nxënësit, të ndarë në grupe, vizatojnë një hartë të thjeshtë në të cilën shënojnë dyqanet, kafenet/restorantet, bankat, sallonet e flokëve/berberët dhe objekte të tjera private të shërbimit dhe/ose prodhimit që ndodhen në afërsi të shkollës ose në vendin e banimit/bashkisë. (Nëse shkolla ndodhet në një komunë rurale, nxënësve u kërkohet të vizatojnë hartën sipas vendit ku do të donin të ndodheshin ata që mungojnë në komunën e tyre.) Kjo pasohet nga një prezantim dhe diskutim në lidhje me pyetjet: A punojnë shumë njerëz atje? Çfarë do të bënit pa këta? A mendoni se një shërbim, dyqan, bankë e caktuar është e rëndësishme për ju/vendin tuaj të banimit? A njihni ndonjë që punon në një dyqan, bankë, etj.? Cilat janë përgjegjësitë e tyre të përditshme? • Nxënësit rendisin bizneset që njohin dhe nxjerrin në pah ato që përfaqësohen në qytetin/bashkinë/rrethinën e tyre. Diskutohen pyetjet: 1) Çfarë ofrohet nga këto biznese (fokusi është nëse ato ofrojnë produkte, shërbime ose të dyja) dhe cili është ndryshimi midis një shërbimi dhe një produkti? 2) Sa të rëndësishme janë këto biznese për komunitetin dhe pse? 3) Kush quhet sipërmarrës dhe cili është roli i tij? • Nxënësit luajnë kuiz. Mësimdhënësi thotë një fjalë dhe secili nxënës shkruan fjalën e parë që i vjen ndërmend në një fletë letrë para tyre. Mësimdhënësi së pari thotë DIELLI, pastaj pas dhjetë sekondash pyet grupin për shoqatat e tyre. Pastaj ai thotë disa fjalë të tjera neutrale (për shembull: vjeshtë, student, re) dhe procedura përsëritet. Së fundmi, ai thotë fjalën SIPËRMARRËS. Një nga një, nxënësit lexojnë përgjigjet e tyre dhe mësuesi i shkruan ato në tabelë. Gjatë analizimit të përgjigjeve, ato që kanë një kuptim pozitiv theksohen veçanërisht dhe nxënësve u kërkohet, në një diskutim të hapur, të shpjegojnë pse (dhe kur) kjo fjalë ka një kuptim pozitiv.
• <i>Llogaritja e fitimit/profitit</i> (fitimi, çmimi i kostos, çmimi i shitjes) 1 orë	• Mësimdhënësi prezanton një shembull se si llogaritet fitimi/profiti (Karolina i shiti një qilim Agronit. Agroni i pagoi 100 euro. Karolina shpenzoi 65 euro për të blerë qilimin nga India. Kjo do të thotë se ajo fitoi/nxori një fitim prej 35 eurosh). Nxënësit, të ndarë në grupe, marrin një përshkrim të një situatë të ngjashme dhe, në rolin e kontabilistëve, llogarisin fitimin e realizuar. Pas prezantimit të punës, zhvillohet një diskutim në lidhje me pyetjet: 1) Çfarë është çmimi i kostos dhe çfarë është çmimi i shitjes?

	2) Si llogaritet fitimi?
--	--------------------------